

ՊԵՐՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

ՀԱՆԴԻՍ

ԲԵՐՈՅԵԿԸՆ, ԲՆԵԿԸՆ, ԲԸՆԵՍԻՐԵԿԸՆ ԵՒ ԸՌԵՒՏՐԵԿԸՆ

ԳԻՏԵԼԵՑ

ՀՐԶԱՆ ՎԵՑԱՄՍ ԵԱՅ

ՀԱՐԱԳԻՐԻ

ԳՐ. Պ. ՊԱՐՏԻԶՊԱՆԵԱՆ Տ. ԳԱՐԱԳԱՅԵԱՆ.

Ա. ՏԱՐԻ. Ա. ՀՐԶԱՆ

1862

ԹԻԻ 1. ՓԵՏՐՎԱՐ 5

Հրատարակի ամիսը երկու շաբաթ.
Վեցամսեայ գինն է 8 ֆրանգ.
Իջմիրէն դուրս ճամբու ծախքը տոնոցին վրայ է.
Ստորագրութիւնները շրջանին սկիզբէն կըսկսին.

Հանդեսիս ցերեքներուցոր եւ իցէ նամակ եւ գրութիւն
անօրէնին դիտի ուղղուի.

Ստորագրութեան տեղերն են.

Իջմիր՝ վաստուրական թանգարանը Նազըլփաշայ, Թիւ. 25
եւ Տաշիկի գրասենեակը, Կիրիթ խան, Թիւ. 5.

ՅԸՌԵԶԵՐԸՆ

Ազգի մը մէջ օր աւուր բարենպաստակ ընկե-
րութեանց եւ մանաւանդ Գրական հանդէսներու ա-
ջիւր, նոյն Ազգին դէպ 'ի յառաջագիմութիւն եւ
լուսաւորութիւն ունեցած փափաքը կիմացընէ :
Յայտնի ճշմարտութիւն մի է որ ժողովրդեան մի-
լուսաւորութեան մէջ զարգանալուն գլխաւոր եւ մեծ
պատճառներէն են պարբերական հանդէսները :
Ուրախ ենք տեսնելով՝ որ մեր ազգին մէջ ալ այս
տեսակ թերթերը երթալով շատնալու վրայ են
(երանի՛ թէ յարատե ընթացք մը ունենային) :

Ըստնց միջոցաւ հասարակութիւնը գիտութեան,
ուսման, բարոյականութեան եւ բարեկրթութեան
լայնածաւալ ասպարէզը խոյանալով՝ իւր հետաքրք-
քութիւնը յաղեցընելէ ետքը՝ իւր դատողութիւնն
ու գաղափարները կը շտկէ, տրամաբանել կը սովորի

եւ իւր բարքն ու բնաւորութիւնը ուղիղ ճամբու
մէջ կը դնէ :

Մեծի գովեստից եւ երախտադիտութեան ար-
ժանի են արդարեւ բոլոր հայրենասէր խմբագիրք,
որոնք ազգասիրական ողւոյժ կը ջանան միշտ զԱզգը
արթնցընելով՝ զայն լուսաւորութեան եւ բարեկրթ-
ութեան ցանկալի պողոտայն առաջնորդելու :

Մենք ալ, ըստ մեր կարողութեան, այս անձ-
նանուէր անձանց ազգասիրական ողւոյն մասնակից
ըլլալ փափաքելով, սոյն այս ԳԵՐՈՒՆ ՀԱՅԱՍ-
ՏԱՆԻ անուն կիսամսեայ հանդէսը կը նուիրեմք
խոնարհաբար մեր սիրելի Ազգին ընթերցասիրացը :

Ինչպէս որ յայտնած ենք արդէն մեր Յայտա-
բարութեան մէջ, այս հանդէսը Բարոյական, Բնա-
կան, Բանասիրական եւ ԸՌԵՍՏՐԱԿԱՆ գիտելիքներ
պիտի պարունակէ, պիտի ջանայ միշտ ամենուն հա-
ճելի եւ օգտակար ըլլալ եւ ամեն մտքերու հպելի

ընել իւր մէջը բովանդակուած նիւթերը :

Բարդախան Տաւր, որ մարդու հոգին կը թելու և բնաւորութիւնը ազնուացընելու կը նպաստէ, սիւտի բովանդակէ այլ և այլ խորհրդածութիւններ, դաստիարակութեան, բարոյականութեան, քաղաքակրթութեան և քաղաքավարութեան վրայ դրութիւններ, օգտակար խրատներ, խելացի ասացուածներ, բարոյական առակներ, առածներ և այլն :

Բնական, որ ամեն տեսակ մարդու թէ՛ զուարճալի և թէ՛ նպաստաւոր է, սիւտի խօսի բնական պատմութեան և բնադիտութեան վրայ, որոնց մէջ կը բովանդակին կենդանեաց և բուսոց բնութիւնը, երկրի կազմութիւնն ու իր մէջը գտնուած նիւթերը, բնաբանական, բնալուծական և աստղաբաշխական գիտելիքներ :

Բանասիրական տակ սիւտի գտնուին ազգային նախնի և արդի սովորութիւններ, հետաքրքրական, պատմական և աշխարհագրական տեղեկութիւններ, այլ և այլ տեղերու ստորագրութիւններ, երեւելի ճամբորդութիւններ, ազգերու և ցեղերու սովորութիւններ ու բարքեր, բանաստեղծութիւններ, զանազան վիպասանութիւններ, ընտիր թատերադրութիւններ, և երբեմն մասնաւոր երեւելի անձանց պատմութիւններ :

Բարդախան Տաւր սիւտի պարունակէ զանազան դրամներու գիներ, փոխանակադրերու արժողութիւններ, Իզմիր թէ՛ ծովէ և թէ՛ ցամաքէ մըտած ապրանքայ որքանութիւնը, եկած նաւերը, շոգեհաւերը, ուրիշ գաւերնին, բերած ապրանքնին, մեկնող նաւերը, ուր երթալնին և տարած ապրանքները : Եւրոպիոյ մեծ ու վաճառաշահ քաղաքներէ Օսմանիա դալիք վաճառականական նաւերը՝ իրենց անունով և պարունակութեամբը, նմանապէս Տաւր կաստանէն Ընդդիա գացած դիւաւոր ապրանքներուն այն տեղ ծախուած գիները և արժողութիւնը :

Այս տեղեկութիւններէ վերջը կը փութանք սա ևս իմացընելու Արդոյ հասարակութեան, թէ՛ ԳԵՐՈՒՆ ՀՇՅԱՍՏԱՆԻՆ բնաւ շահ ընելու դիտաւորութիւն չունի, ինչպէս նաև ֆիաս ալ կը ընել չ'փախաքիր : Իր շարժառիթն է Արդասիրութեան ոգին, և այն սիւտի ըլլայ մինչև իւր վերջին շունչը :

Աղաչելով իւր Արդոյ ընթերցողները՝ որ իրեն արդասաւորութեան և ծաղկաւէտ ըլլալուն օժանդակեն,

Խաչ միշտ

Ընձնանուէր Ազգին

ԳԵՐՈՒՆ ՀՇՅԱՍՏԱՆԻՆ :

Չ. Գ. Կ. Կ., 5 փետրվար 1862

Բ Ա Ր Ո Յ Ա Կ Ա Ն

Կրթութեան եւ գիտութեան թեւերն են քն-

թերցասիրութիւն եւ ուսումնասիրութիւն :

Կրթութեամբ և դիտութեամբ մարդիկ իրենց զաղանային բնութիւնը և չար ու վատ կրքերը մէկ-գէ ձգելով՝ քաղցր ու բարի քնաւորութիւն մը կը զգենուն : Իսկ կրթութիւնն ու դիտութիւնը ընթերցասիրութեան և ուսումնասիրութեան ձեռօք կը տարածուին մարդութեան մէջ :

Ինչպէս կարելի է մարդու մը բարեկիրթ ըլլալ, դիտուն երեւիլ, եթէ ընթերցասիրութիւն չունենայ, եթէ ուսման ճաշակը զոնէ քիչ մը առած չըլլայ, և եթէ յաճախ կրթական և ուսումնական դրածներ չընթեռնու :

Ազգի մը ընթերցասիրութեան կը ծագի իւր յառաջադիմութիւնը, կրթութիւնը և լուսաւորութիւնը :

Ուսմամբ և կրթութեամբ օգտակար տեղեկութիւններ կունենայ մարդ. անոնցմով երկնային մարմիններուն մեր հողագունտին հետ ունեցած յարաբերութիւնները կը սովորինք, կը գիտանք նաև թէ ինչ են և ուսկից կը պատճառին հովը, անձրեւը, ձիւնը, կարկուտը, տեսակ տեսակ բնական երեւոյթները, ինչ է արեգական և լուսնոյ խաւարմանց պատճառը, ինչպէս և որչափ միջոցի մէջ կը կատարուին իրենց ամենօրեայ և միամեայ շրջանները, ինչ ազգեցութիւն ունին երկրիս վրայ, ինչո՞ւ երբեմն երկար և երբեմն կարճ օրեր կունենանք, եղանակաց փոփոխութեան պատճառը ուսկից է, և ինչո՞ւ օգը երբեմն տաք և երբեմն ցուրտ կըլլայ :

Կամանապէս ընթերցանութեամբ այլ և այլ հարկաւոր դիտութեանց վրայ ծանօթութիւններ կունենանք : Աշխարհագրական դիտութեան միջնորդութեամբ հեռաւոր քաղաքաց կլիման, գիրքը, մեծութիւնը, ունեցած բերքերը, բնակչաց թիւն ու անոնց ինչ բարքի տէր ըլլալը, և այլն կը սովորինք : Բնագիտութեամբ ազգաց պատմութեամբ՝ անցած զացած մարդերու վրայ տեղեկութիւն և անոնց վարույց և կենաց ընթացքին պատմութիւնը կարգաւորելով և փորձառութիւն կունենանք, որոնցմէ զուրկ կըլլայ ազգէտ մէկը :

Ուսմամբ և ընթերցանութեամբ ազգու և գեղեցիկ ձև մի կառնու մեր խօսակցութիւնը, անոնցմով ընկերութեան մէջ վայելուչ մարդավարութեամբ վարուել կուսանինք, տիրոջը վայլած պա-

տիրը ծառային ընելով և ուրիշ անքաղաքավարութիւններ զործելով կոպիտ անուան չենք արժանանար :

Ընթերցմամբ և ուսմամբ չէ՞ մի որ մտաց լուսաւորութիւն, դատողութեանց և զաղափարաց ճշգրտութիւն կունենանք, ծիծաղելի աւելորդապաշտութեանց, նախապաշարունակութեան, և անհիմն գովազտութեանց և կախարհութեանց գերի չենք ըլլար :

Գարձեալ կրթութեամբ, որ ընթերցանութեանէ կը ծագի, մարդս մաքրասէր կը ըլլայ, և իւր արտաքին տեսքը սիրուն աւհաճելի ընելու կաշխատի, մաքրասիրութիւնը՝ մտաց մաքրութիւն կուտայ, և ազնիւ խորհուրդներ և զգացումներ կազդէ մարդուս :

Անուսումն կամ աղէտ մէկը ուսումնական ընկերութեան մէջ ողորմելի լուծիւն մի պահել պէտք է, եթէ չուզեր որ իւր վրայ խնդան ունկընդիրք, որովհետեւ աշխարհագրութեան վրայ խօսք եղած ատեն, Հայաստանը՝ Ֆրանսայի արեւմտեան դէն կը դնէ, Անի քաղաքը՝ Լաւրոպայի մէջ Միջերկրական ծովուն եզերքը կը տանի, Լոնտոն՝ Սեաւ ծովուն վրայ շինուած է կըսէ, Սալթան՝ Ամերիկայ կը խրկէ և Վոլոնիթոն՝ Ամերիկայի Միացեալ Վահանդաց մայրաքաղաքը՝ Ափրիկէի մէջ կը փնտռէ :

Եթէ խօսակցութեան թելը հին պատմութեան վրայ դառնայ, Հայկայ՝ Բէլ բռնաւորին հետ ըրած պատերազմը՝ Մովսէսի քարոզութենէ ետքը կը դնէ, Արամ և Կոտտանդիանոս, Հովնոս, Պըղատոն և Դաւիթ Այալթ իրարու ժամանակակից կը կարծէ, Վարդանեան քաջերուն ըրած պատերազմը՝ Տրովադայի կործանումէն հինգ վեցը տարի յառաջ կը դնէ, Լէնկ-Ռիմուր՝ Աղեքսանդր Մակեդոնացիէն յառաջ էր կըսէ :

Ընթերցասիրութեամբ կարող է մարդ այս սըխալները ուղղել և ծաղրելի չըլլալ :

Գժբաղդաբար մեր Ազգին մէջ պէտք եղածին չափ ընթերցասիրութիւն և ուսումնասիրութիւն չկայ, մանաւանդ Լաւրոպայէն հեռու գտնուած գաւառներու և բուն Հայաստանի շատ քաղաքացի մէջ :

Այն քաղաքացի Հայերը՝ որոնք քիչ շատ ուսումնասէր են, անոնք մեծ և նուիրական պարտաւորութիւն ունին՝ ուսման և գիտութեան ճաշակը տալ այն աղէտ աղդայնոց՝ որոնք ոչ կրնան կարդալ, և ոչ ալ իմանալ Հայերէն լեզուն, իրենց մայրենի բարբառը, թշուառ վիճակ : Ազգային Սահմանադրութեան շնորհիւ միայն կարելի է Հայուն՝ այս վիճակէն ազատիլ . . . :

Ճշմարիտ ազգասէրն և ուսումնասէրը պարտաւոր են միութեամբ և մի հոգով ազգային յառա-

ջագիմութեան համար աշխատիլ, և աշխատողներն ալ քաջալերել բանիւ և գործքով, ազգօգուտ ընկերութիւններու և պարբերական հանդէսներու միջոցաւ ընդհանուր Ազգին մէջ կրթութեան և գիտութեան սէր տարածել և ապագայ սերունդին լուսաւորութեան սրտածառ ըլլալ :

Ազգասէրք, ուսումնասէրներու հետ, միշտ ջանքը ձեռքէ պէտք չեն թողուլ, երկուքին կողմանէ ալ յոյս, յոյս և դարձեալ յոյս :

ՅՈՅՍ ԵՒ ԶԸՆԻՐ

Ասոնք պէտք է որ ըլլան ճշմարիտ ազգասիրաց գրօշակին վրայի գրուածքը . ասոնցմով միայն կարելի է Ազգին բարոյական և մտաւորական յառաջագիմութեանը փափաքողաց բաղձանքին կատարութիւն : Հաստատուն յոյս ունեցողներու ջանքը անպատու չմնար, այն յոյսով ամեն դժուարութեանց և խոչնդոտներու կը յաղթեն, և փոխանակ վատօրէն անհոգութեան և թուլութեան մէջ ինչալու՝ աշխատանքին կրկնապատկել պէտք են միշտ, որպէս զի իրենց ջանից քաղցր պտուղը վայելեն յետոյ :

Ազգային անհոգութեանէն մեծ ֆրանսեր յառաջ եկած են և կուգան . ոչ ընթերցասիրութիւն, հեռաւար որ կրթութեան սէր և ոչ ալ գիտութեան փափաք կունենայ անհոգութեան անդունդին մէջ թաւալող ազգ մի :

Ամեն ազգային անհատ պարտք ունի Ազգին յառաջագիմութեանը փոյթ ունենալ, ազգային ընդհանուր օգուտը ամեն բանէ վեր բռնել, ամեն օգուտներէ բարձր դասել : Եթանի մէկ քանի ազգեր, ինչպէս Հռովմայեցիք, Սպարդացիք և այլն, այնչափ վառուած էին ազգասիրութեան և հայրենասիրութեան հուրով, որոնք իրենց հայրենեաց վնասո, և Ազգին անարդութիւն չգալու և օտարաց առջև պղտիկ չիյնալու համար՝ ոչ եղբայր կը նայէին և ոչ զաւակ . Բեռտոս Հռովմայեցիին ազգա սիրութիւնը մտքերնիս բերենք, որն որ հայրենեացը օգտին համար՝ իւր երկու զաւակները ըստպանեց (1) . Թող օրինակ ըլլան Վարդանեան հայրենասէրները՝ արդի Հայոց, անոնք ազգին և հայրենեաց սիրոյն համար մահը աչք առին :

Կրթութիւնն ու լուսաւորութիւնը (որոնցմէ և հայրենասիրութիւն) ինչպէս ըսինք, ընթերցասիրութենէ կը բղկին, իսկ ընթերցասիրութիւնը՝ զրբերու և բարոյական, բնական, բանասիրական գիտելեաց վրայ խօսող հրապարակական թերթերու

(1) Հայրենեաց և Ազգին օգտին և ազատութեան համար զոհեր ընել պէտք ենք, այո՛, բայց առանց խաճեմութիւնը ձեռքէ ձգելու :

ծաւալմանէն կախում ունի . աշխատինք ուրեմն ա-
սոնց ծաւալմանը համար :

Գ . Պ .

Բ Ն Ա Կ Ա Ն

ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԲՈԺՈԺԵՒՈՐ ՕՁ

Այս սողունը Ամերիգայի մէջ կը գտնուի :
Աւելի տաք և խոնաւ երկիրներ և առատ բոյսեր
և տունկեր եղող արեւադարձներու տակ է ասոր
բնակութիւնը . Աթէ իւր բնական աղբուր՝ իրեն
փնտաւար և սնորսափելի միջոցները դործածել
տար , այն ժամանակ իւր բնական երկիրներուն այն-
պէսի պատիժ մը կը լար , որոյ մէջի բնակիչները
կըստիպուէին իրենց տեղերը թողուլ և փախչիլ ,
որովհետեւ իւր թոյնը՝ ուրիշ բոլոր օձերու ունե-
ցած թոյներէն սոսկալի և ազդու է , և կլիման
որչափ տաք ըլլայ , այնչափ այս օձը վտանգաւոր
կըլլայ : Բայց բարեբաղդաբար իւր զօրութիւնը
միայն ինքզինքը պաշտպանելու համար կը դործա-
ծէ . զրեթէ երբէք մարդու վրայ չարձակիր , եթէ
զինքը չգրգռեն . Ընդհակառակը անոր ներկայու-
թենէն կը փախչի , նաեւ այն ժամանակ՝ երբ վախ-
նալու բան չկայ :

Այս թունաւոր օձերը կը գտնադանին միւս
տեսակներէն իրենց ծնոտի ոսկրներուն և թունա-
լից կարթերուն (crochets) զարմանալի կազմուած-
քովը : Արկայն և դիւրաշարժ ոսկրեղէն կոթ մը՝
վերին ծնոտին ոսկրները հաստատուն կը բռնէ ,
որոնց վրայ կը գտնուի երկայն , սուր , ճանկի նը-
ման և խողովակաձեւ աղայ մը , որն սր աչաց վարի
դին եղած խաղճմունքի (ելփէլէ) մը վրայ դը-
րուած է : Այս խաղճմունքին մէջ պահուած է
թունաւոր գեղին հիւթ մը : Արբոր կենդանին
կամք չունենայ իր թոյնովը փնտել , սոյն այս աղ-
ան իւր լինդին մէկ ծալքին մէջ կը պահէ : Այս
օձերուն գլուխը հռանկիւնի և կողմնակի լայն է ,
որովհետեւ կարթերը շատ տեղ կը բռնեն : Այս
տեսակ օձերուն լեզուն շատ երկայն կըլլայ , և կո-
կորդը շատ կը տարածուի : Թունաւոր կարթերը
վերին ծամելեաց վրայ հաստատուած են :

Ատենով կարծիք մը կայ եղեր թէ օձերը՝
իրենց որսը հմայելու և կամ զանի վախով թմբ-

րեցընելու կարողութիւնն ունին : Արեւելի մասե-
նադիրներէ շատերը այս կախարդութեան իրաւ ըլ-
լալը կընդունին , և այս տեսակ օձերուն՝ դէպ 'ի
իրենց որսերը արձակած ապականեալ շունչէն յա-
ռաջ կու գայ կըսեն . բայց ճշմարտապէս հաստա-
տուած չէ այս : Այսչափ ընդհանուր եղած այս
կարծիքը՝ նոյն օձերուն պատճառած երկիւղէն յա-
ռաջ եկած կերեւի . որովհետեւ անասունները , ինչ-
պէս 'նաեւ մարդիկ , ընդունակ են անմիջապէս եր-
կիւղ մը զգալու՝ երբոր յանկարծ այս սողուննե-
րէն տեսնելու ըլլան : Ուրեմն ըսել լինցընել
պէտք է որ միայն երկիւղն է ստոյգ պատճառ այս
բոժոժաւոր օձին կարծեցեալ հմայիչ զօրութեան :

Բոժոժաւոր օձ ըսուելուն պատճառն է իր
տառնին (պոչ) ծայրը բաւական նշանաւոր դոր-
ծարան մը ունենալը , այս դործարանը կը բաղկա-
նայ կոնաձև , շարժուն և իրարու կցուած օղակնե-
րէ , որոնք իրենց տարեկան մորթափոխութենէն
յառաջ կու գան՝ չոր մագաղաթի նման ճարճաւորն
թաղանթի փոխուելով , որուն շառաչիւնը իրենց
մեծ ըլլալը կը յայտնէ : Արեւմտաւոր տառնին վրայ
քառասուն և մինչև անգամ յիսուն օղակ ունեցող
օձեր տեսնուած է :

Արսեն թէ բոժոժաւոր օձերը խորամանկ կըլ-
լան , բայց իրենց ուղեղը շատ փոքր ըլլալուն հա-
մար , պէտք չէ զանոնք շատ խելացի կարծել : Ի-
րենց ամենակատարեալ զգայարանքներն են լսե-
լիքը և մանաւանդ տեսանելիքը : (ձերու բարբն
ու բնութիւնը բաւական քաղցր են : Անգամներէ
զուրկ ըլլալուն , չեն կրնար շուտով մը մէկ տե-
ղէ ուրիշ տեղ անցնիլ , այսու ամենայնիւ բաւական
հեռու կը նետուին : Այս գործողութիւնը ընելու
համար իրենք իրենց վրայ կը թաւալին , կը դա-
լարուին , գլուխին գեանէն վեր բարձրացուցած՝
ինքզինքնին բոլոր իրենց գնդերներուն զօրաւոր
և փութանակի կարկամութեամբ ձգտալարի (ressort)
նման թող տալով՝ կը նետուին :

Այս սողունները իրենցմէ երեք անգամ մեծ
կենդանիները կըլլելու կարողութիւնն ունին , որով-
հետեւ իրենց որսորդ (պղլլէ ծալը) շատ դիւրաւ
կը բացուի ու կընդարձակուի : Հնդկաստանի մեծ
օձերը՝ այծեր , եղջերուներ և այլն անգամ կըը-
նան կլլել : Բերանի առաստաղին (խալան) շատ կամ
քիչ շարժուն ոսկրներէն գաւ , ետեւ ծուռած փոքր
ակոսներով ևս զինեալ են , որոնք որսը բռնելու
կը գործածուին , ինչու որ ծամելու բնաւ չեն գար
անոնք :

Հնդիկները առանց վտանգի այս օձերը կը
կրթեն , կընտանեցնեն և կը թմբեցնեն կամ այս-

պէս ըսենք, կը հմայեն: Տեսակ մը նուազաւոր պարի և դաշնակաւոր երգի կը վարժեցընեն զանոնք: Պ. տը Շաթուրիան կը պատմէ թէ, 1791 ին, վերին Քանաթայի մէջ, Անէսէ՛ն զեռին եղերացը վրայ դանուելով՝ աեղացի մը աեռեր է, որ բարակ դաւաղանի հարուածով մի բոժոժաւոր օձի մը բարկութիւնը իջեցնելէ ետք՝ իւր սրինդը ջալելով՝ զայն իւր ետեէն շրջեցուցեր է: Արսեն թէ՛ հիմակ հնդկի կախարդները (jongleurs) այս սողուններուն կը թուծին տալէ յառաջ՝ անոնց թունալից կարծերը կը հանեն: Այս կարծերը քանի մը ամիսէ կը նորոգին ու կրնան նորէն մահ պատճառել:

Թարգ. է Ֆրանս,
Գ. Պ.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՏԱՔՐԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Բաժանումն շեցուաց. Ասիոյ մէջ՝ 143 այլ և այլ դաւառական լեզուներ կը համրուին. Եւրոպիոյ մէջ՝ 53. Ափրիկէի մէջ՝ 115. Ավիանիոյ և Ամերիկայի մէջ՝ 422:

Օրագիրք և չրագիրք. 1848 ին Անկլիացի մը՝ այն ժամանակ երկրագունտիս զանազան երկիրներուն մէջ հրատարակուած օրագրութեանց թիւը մի ըստ միջէ հաշուեր և դտեր է այսպէս, Ափրիկէի մէջ՝ 6 օրագիր, Աւստրալիա՝ 34, Աւստրիա՝ 36, Պելճիկա՝ 75, Քանաթա՝ 51, Տանիմարգա՝ 54, Անկլիա՝ 375, Փոանսա՝ 489, Յունաստան՝ 9, Հաննովեր՝ 4, Իռլանտա՝ 80, Շուեա և Նորվեկիա՝ 70, Լեհաստան՝ 49, Փորթուկալ՝ 20, Բրուսիա՝ 168, Ռուսիա՝ 154, Սիւլտիա՝ 77, Սպանիա՝ 77, Օւկրեյնի՝ 51, Ամերիկայի Միացեալ՝ Նահանգաց մէջ՝ 800 (1):

Բազմաստուածութիւն. Հնդկաց գիցաբանութիւնը 360 միլեոնի չափ աստուածներ կը ճանչէ:

Սարդոյն վրայ. Սիջին սահման. երկի մարդուն ուղեղը 3 լիտր ու կէս կը կշռէ. կնոջ ուղեղը 2 լիտր և երկու երրորդ:

Տղայութեան ժամանակ՝ մարդուս երակը վայր.

(1) Պէրյուշեալ Անկլիացին Թուրքիոյ օրագիրները կամ հաշուած չէ. և կամ՝ հաշուելու ելած ասեն (1848) օրագրի երես տեսած չէ.

կենի մը մէջ 180 թնդիւն ունի. երիտասարդութեան մէջ՝ 80, առնական հասակին վերջը՝ 60:

Սարդկային արեան միջին ջերմութիւնը 92 աստիճան է. ոչխարինը՝ 102, աղուեսինը՝ 107:

Քառասուն և երկու մարդերու արիւնը՝ կարող է 24 լիտրնոց արօրի խոփ (սպան փէթիլ) մը դարձնելու բաւական երկաթ մատակարարել:

Ճարտարութեան վրայ. 1. յոսոնի մէջ տարուէ տարի լուսաւորութեան համար եղած ծախքը 546000 լիւրա սթերլինի կը հասնի (որ ըսել է 13,550,000 ֆրանք): Անկլիոյ ուրիշ քաղաքաց և զիւղաքաղաքներու մէջ սպառուած ստակը՝ 5,400,000 լիւրա ըսթերլինի (այսինքն 165 միլեոն ֆրանք):

Սեծն. Բրիտանիոյ երկրէն ամեն տարի 31, 500,000 տակաւ երկրածուխ կ'եւլէ, Պելճիկայէն՝ 4,960,000. Փոանսայէն՝ 3,000,000, Միացեալ՝ Նահանգներէն՝ 4,800,000, Բրուսիայէն՝ 3,500,000. Աւստրիայէն՝ 800,000:

Սնունդ. Հետադայ պատկերը, որ բնալոյծներու նոր գիտողութիւններով ու քննութիւններով վաւերացած է, առջեւնիս կը դնէ մեր սովորական կերակուրներուն (aliment) մէջ պարունակուած սննդարար մասերուն հաշիւը:

100 1 լիտր սպիտակ 1 ուրբանի իւր մէջը սննդարար մաս կը պարունակէ	93 լիտր
" " Ճերմակ հացը	80 "
" " Ստալաճափի միսը	35 "
" " Խաղողը	27 "
" " Ծիրանը (դայրսի)	26 "
" " Գեանախնձորը	25 "
" " Դեղձը (չէֆթալի)	25 "
" " Խնձորը	17 "
" " Տանձը	16 "
" " Ստեպղինը (հաւուճ)	14 "
" " Ելակը (չիլէք)	13 "
" " Կաղամբը (լահանա)	8 "
" " Սեխը (զավուհ)	3 "

Անոնց վրայ. Փիղը 2-3 հարիւր և երբեմն 4 հարիւր տարւոյ չափ կապրի:

Հաշիւ ընելով՝ դաւած են թէ վայրենի ողուեր ժամու մը մէջ 30 մղոն աեղ կրնայ երթալ: Ծիծառին թռիչք աեղի շուտ է. ճանճերը՝ ժամու մի մէջ 60 մղոն աեղ թռչելու արագութիւնը կը ցուցընեն:

Արգասաւորութիւն միջատներու և ձկերու. Սեղուններու թաղուհի մը կրնայ երկու ամսուան միջոցի մէջ, իւրաքանչիւր օր, 200 ական կիթ ածել, որ երեք օրուան մէջ կ'եւլեն:

Մեր տունները յաճախող ճանճերուն տեսակէն առանձին հաստ մը, եղանակի մը մէջ 20 միլետոն ձու կ'ածէ : Պիծակներու (էկպան արըւ) բոյնին մէջ հասարակօրէն 15—16 հազար բջիջ (Ֆլորի բնակարան) կը դառնուի :

Իւրաքանչիւր լիւր որդան կարմիրը (Գըրմըլ) իւր մէջ 70 հազար խաշած միջատ կը պարունակէ, Եւրոպիոյ մէջ ամեն տարի 6—7 հարիւր հազար լիւր որդան կարմիր կը մանէ :

Ծածանը (սալան) և բէրլ ըստած անուշ ջուրի ձուկը, 50 հազարէն ինչուան 200 հազար ձու կածեն : Բինկա ձուկը 20 հազարէն ինչուան 30000. թիւնիկը (իսկոմրո) 400 հազարէն ինչուան 500,000. Չողածուկը (պաֆալա պուլըլ) 2 միլետոնէն ինչուան 3 միլետոն : Կարմրամիս ձուկը (սալմալ պուլըլ) տարուան մի մէջ, 8 կամ 10 միլետոն կիթ կածէ :

Բուսոց եւ տնկոց քրայ. Կը կարծուի թէ երկրիս վրայ 100,000 զանազան տեսակ բոյս և տունկ կը գտնուի, և 400,000 տարբեր տեսակ միջատներ : Գոլմային աշխարհը աւելի հարուստ է այս կողմանէ : Պողիպոգներու (ըկպաֆիթ) թիւը աւելի շատ է՝ միջատներու թուէն, իսկ ջրածին որդերը անհամար են :

Անկիւր, Լսէքսի կոմսութեան մէջ կաղնի (Ֆէլ) մը կայ, որ շատ դարեր անցուցած կ'երեւի, տեղացիք ֆէրլը կը կոչեն զայն : Ասոր բունին շրջապատը 36 ոտք է. իւր ցողունէն (պէպէն) տասներկու ոտքեր ելած են, որոնց ստուերը 300 ոտք շրջանակ տեղ կը տարածի : Բաւական ժամանակ այս տեղ հոգաւոր ածնալաճառ մի կը կատարուէր, ամեն տարի յուլիսի երկուքին : Ամեն խանութ այս վիթխարի ծառին տուած ստուերին շրջապատին մէջ կը շինուէր :

Հնդկ ընկուզի (էկպիսպան ճէմլի) ծառը հնդկներուն հաց, ջուր, զինի, քացախ, օղի, կաթ, իւղ, մեղր, և շաքար կը մատակարարէ : Այս ծառին ոստերէն, տերեւներէն, և երակներէն (ճանր իւլէրէն), հերիւն (պիլ), թեւ, զգեստ, աման, կողով, թուղթ, նաւու կայմ, արագաստ, և պարաններ (հալալի) կը շինուին :

Թարգ. — Գ. Պ.

ՌՈՒՄԷ ԲԸՌԻՆ ՍՏՈՒԳԸՆՆՈՒԹԻՆՆԸ

Իններորդ դարուն մէջ, Ռուսիան ճախճախուստ դաշտ մի էր, որուն մէջ կը բնակէին քաջա-

կորով մարգիկ, ասոնցմէ ոմանք հարուստ էին և տեղացի, ոմանք ալ աղքատ և թափառական : Եթէ Ռուսիոյ անկողմ և ծերունի ժամանակադիր Նեստորին հաւատանք, այս ժողովուրդներէն մէկ քանին, ինչպէս Տրեվեանք. “Անտառներու մէջ կը շրջէին եղջերուներու պէս, և նորահաս աղջիկներ կը յափշտակէին՝ անոնց աղբիւր դացած ժամանակը” :

Բայց Սլաւեանք, որ ասոնցմէ աւելի կրթեալ էին, Իւլէնի գեղեցիկ լճին եկերացը վրայ՝ լայն դետի մը քով՝ մեծ քաղաք մի շինած էին, և զայն ՆՈՎՈՎՈՐՈՏ, նոր քաղաք կը կոչէին : Այնքան հզօր էր այս քաղաքը, որ այն երկրին մէջ առակ եղած էր այս թէ “Ո՞վ կարող է Աստուծոյ և մեծ Կովովորոտին դէմ գնել” :

Բիւլ մի ետք քաղաքին մէջ գժուութիւնը և հակառակութիւնը սկսաւ, և “որովհետեւ ընտանիք ընտանեաց հետ կը կուգին”, կրօն Կեստոր, Կոսթոմիլ անուն մեծարոյ քաղաքացի մը, Հասարակութեան առջև հրապարակ ելնելով օր մի՝ աղաղակեց, “խաղաղութիւնը հեռացաւ բոլորովին մեր մէջէն, քաղաքէն դուրս հզօր և արդար մարդ մի փնտռենք զմեզ կառավարելու համար” : Բոսածը ընդունելի եղաւ, որով զային երեք բաղախընդիր երիտասարդ գլխաւորներու առաջարկեցին իւրենց գլխաւորութիւնը, որոնք այն տեղ մերձակայ տեղուանքը նաւէ մի դեռ նոր ցամաք ելած էին :

Ասոնք երեք եղբարք էին, Բիւրիք, Սինէոս և Իզպոր անուամբ, վարէկներու (1) զնդի մը կիշնէին : Բիւրիք և իւր եղբարքը իրենց գունդովը Ռոս անուամբ մերձակայ երկրէ մի, հաւանականաբար Սթոքհոլմէն կուգային, և Ռոսի կամ Ռոսայից կըսուէին : Կովովորոտի Սլաւները՝ Բիւրիքին զարով՝ ըսին, “թաղաւորէ՛ մեր վրայ և մեզի օրէնքներ տուի՛” :

Բիւրիք ընդունեցաւ իրեն եղած առաջարկութիւնը և անոնց աղաչելուն չըսպասեց : Լապոկա լճին եզերքը գեղեցիկ բերդ մի շինել առաւ, որ մինչև ցայսօր կը տեսնուի, իւր եղբայրներն ալ մէյմէկ հաստ շինեցին, և բաւական տեղեր ալ առնելով՝ իրենց ընկերներուն տուին, որոնք ՊՈՅԵՐ (աղնուական) ըսուեցան : Կովովորոտի բնակիչները՝ տեսնելով որ այս նորեկները զերենք յաղթուածի տեղէն դնելով՝ կը նեղեն, անմիջապէս ընդ առաջնորդութեամբ Բաջն - Վատիմ անուն

(1) Վարէկները, Նորմանտացիք էին, որոնք հիւսիսային և արեւմտեան ծովերուն վրայ առաջատարութիւններ կ'ընէին :

մէկուն, որ իրենց մէջէն ընտրած էին, զէնք առնելով սպառազինեցան: Եւ քայքայ Ռուրիք զանոնք զարկաւ, ցրուեց և Վլատիմը իւր ձեռքը սպաննեկէ ետք՝ նորէն քաղաքը իւր լուծին տակ առաւ: Յետոյ քանի մը մերձակայ քաղաքներու ալ տիրեց, զօրացաւ և ծովահէններու (չէթէճի) այս փոքր պետէն ծաղեցաւ արգի աշխարհին ընդարձակագոյն կայսրութիւնը:

Գ. Պ

Ե. Զ. Գ

Գարուն Հայաստանին կը խոստանայ իւր ընթերցողաց, որ հետ զհետէ առջի թերթով ուսումնական և հետաքրքրական հարցոցն պիտի ընէ և յաջորդ թուով անոր պատասխանին պիտի տայ:

ՀԱՐՅՈՒՄՆ

Ե. Ճշմարիտ մեծ հարց ով է:

ՄԱՆՐ ԳԻՏԵԼԻԳ ԵՒ ԶՈՒՐՔԱՆԻԳ

ՆԵՂՈՍ ԳԵՏ. — Քանի մը դետեր կան որոնք ամեն տարի որոշեալ ժամանակին առատաձայնով՝ իրենց փոռներին մերձ եղած դաշտերը կողողեն: Մանաւանդ Նեղոս՝ այս սքանչելիքով երևելի եղած է հին ատենէ ի վեր: Հիները ասոր բուն պատճառը չէին գիտեր, որովհետեւ ծանօթ օրինակներ չկային այն ժամանակ:

Եւսօրուան օրս, ամեն մարդ գիտէ թէ այս երևոյթը՝ արեւադարձներու տակ դառնում գետերուն հասարակ է, և պատճառը այն շրջանաւոր (périodique) անձրևներն են՝ որոնք այրեցած գօտւոյն մէջ կը լլան, ամառնային արեւակայքէն ետքը:

Աղբերաց և գետերուն ջրերը՝ սաստիկ ուռնալով այս անձրևներէն, գետին փոքր կը լնուն, և իսկոյն ամառնայ սահմաններէն դուրս կը հոսին: Եւս ջրերը իրենց հետ կը բերեն նաեւ շատ մը բուսաբեր կաւեր, որոնք միակ պատճառն նոյն կողմերուն բերրի և պարարտ ըլլալուն: Երկրպտոս՝ ուր տեղ բնաւ չանձրևեր, ասոնց կը պարտաւորի իւր զարմանալի պտղաբերութիւնը:

ՄԵՌՈՆԵԱՆԻ ՄՐ ԳԼՈՒԽ. — Աւագը, ընց մը գերեզմանի մօտ դրուած ննջեցեալի մը թաղման պաշտօնը կը կատարէր. այն տեղ նոյն գերեզմանին մէջ թաղուած ուրիշ ննջեցեալներու ոսկրները գետինը ասդիս անդին սփռուած էին:

Բոլոր ներկայ եղողները աւագ երեցին կատարած պաշտօնը և ըրած աղօթքները մտիկ կընէին և մեծաւ ուշադրութեամբ աչուրնին դէպ ի գերեզմանին քովի հողերուն անկած՝ անոնց վրայի ոսկրները և դանկերը կը գիտէին: Յանկարծ բաղմութեան մէջէն սարսափով խառնուած զարհուրեցիկ ձայն մի լսուեցաւ որ կաղաղակէր. «Ո՛վ Աստուած, այս ինչ հրաշք է, ինչպէս կարելի է որ մեռած մարդուն դանկը շարժի»: Եւս երևութիւն վրայ այն տեղ գտնուողները ապշած մնացին և հաջորդաբար զիրենք, ամենուն աչքերը նոյն առարկային վրայ դարձան, ամեն մարդ սարսափած և շփոթած իրարու երես կը նայէր. Ի վերայ այս ամենայնի մեռելին գլուխը երթալով աւելի կը շարժէր, և կարծես թէ իւր հանդստութիւնը աւրող յանգուգն մարդոց սպառնալիք կընէր: Աւելի կը յառաջանայ, իրեն եղած նախատանայ հաշիւ պահանջելու համար: Բոլոր բաղմութիւնը երկիւղէն շփոթած ինչ ընելը չգիտեր, ոմանք սաստիկ աղաղակներ ձգելով՝ կը փախչին, և ոմանք ծնկան վրայ դալով՝ Աստուծոյն ողորմութիւնը կը խնդրեն իրենց և մեռելին համար, որուն գլուխը յառաջանալով կը յառաջանար: Եւս ժամանակ քահանան երեսը խաչակնքելով՝ կաղաղակէ, «Յանուն Աստուծոյ կենդանւոյ, կը հրամայեմ՝ դքեղ դըլիւ, որ եղած տեղդ անշարժ մնաս»: Գլուխը կը հնազանդի և իսկոյն ետ կը դառնայ. Սեծ մեկ մը մէջէն կենէ և քահանային ձայնէն զարհուրած՝ փախչելով մօտաւ կայ ծակ մը կը մտնէ:

ԲԵՐՈՅԵԿԸՆ ԸՌԵՃՆԵՐ

Ժամանակին կորուստը անդարմանելի է: Ներկայէն ուրիշ բան չունինք, անցեալը ոչինչ է, սպադան ալ անյայտ:

Աշխարհիս բոլոր ոսկիովը ըսպէ՛մը անդամ ձեռք չբերուիր:

Ե Ռ Ե Ւ Տ Ր Ե Կ Ե Ն

Օգոստոսի 5 Փետրվար 1862 :

Յունուար 16 ին Սարսիլիա մեկնող Ֆելի
Օլիսա շոգենաւուն մէջ գրուած ապրանքները .

Բուրդ	պաւեայ	227
Խաշխաշի հունտ	տոպրակ	130
Շուշմայ (սոսմ)	"	140
Ճէհրի	"	27
Խէժ	"	10
Բամպակ	"	15

Նոյն օրը Սարսիլիա մեկնող Լիւսի-ն անուն
Գաղղ. շոգենաւուն մէջ գրուած ապրանքները .

Բամպակ	պաւեայ	416
Խաշխաշի հունտ	տոպրակ	335
Սաղ այծեայ (սէլ Բի-յի-)	պաւեայ	3
Խէժ (զաճ արապի)	սնտուկ	19
Սատուտակի փայտ (ժան սէօթի-)	պաւեայ	10
Թորթ (ճանճո-լիյէ)	սնտուկ	1
Մետաքս	պաւեայ	3
Բուրդ (Խաբալը)	"	36
Չամիչ	տոպրակ	10
Տղրուկ (Խիւլ-ս)	տակառ	3
Լոյծեամի բուրդ	պաւեայ	4

Յունուար 20 ին Լիվրբուլ մեկնող Լըֆապի-ն
անուն Լնդղ. շոգենաւուն մէջ ապրանքները .

Տորոն (սէօթ պոյս)	պաւեայ	1290
Բամպակ	"	214
Խէժ	սնտուկ	35
Լիւսի	"	26
Ճէհրի	տոպրակ	34
Ճիւրմակ քար	թօնէլաթ	45
Եղիպտացորեն	քիլէ	2000

Լոյսարայի համար

Լիւսի	սնտուկ	11
-----------------	--------	----

Թոթերտամի համար

Գիտոր (ճաղը)	տոպրակ	10
------------------------	--------	----

Նոր Եօրքի համար

Լիւսի	սնտուկ	91
-----------------	--------	----

Պոսթոնի համար

Լիւսի	սնտուկ	14
-----------------	--------	----

Նոյն օրը Թորիէսթ մեկնող Լիւսի-ն անուն
Լստ. շոգենաւուն մէջ ապրանքները .

Բամպակ	պաւեայ	168
Սորթ	"	14
Թիֆթիք	"	5
Նապաստակի մորթ	"	3
Սպունդ (Խիւլիէր)	տոպրակ	26
Գիտոր (ճաղը)	"	3
Ճէհրի	"	6
Մեղրամմ	"	5
Թորթ	"	21
Լիւսի	"	1
Տղրուկ	տակառ	4

Վիեննայի համար

Բամպակ	պաւեայ	91
Թիֆթիք	"	21
Վայրի կաղին (Բալաճո-ս)	տոպրակ	100

Լոյս շաբթուան շոգենաւուն մէջ գրուած
գլխաւոր ապրանքայ նաւողէքը (Նաւլին) :

Տորոն	80	շէլին	թօնէլաթին
Վայրի կաղին	60	"	"
Միւրդ (Եէֆլ)	55-80	"	"
Սպունդ	50	"	"
Լիւսի	150	"	"
Խէժ	50	"	"

Փոխանակադիրք Օմիւնիոյ

Լոյսարայի վրայ	122 1/2	123 1/4
Սարսիլիայի "	192	194
Թորիէսթի "	346	348

S. Գ.

ՏՆՕՐԻՆ

Գ. Գ. ՊԱՐՏԻՉՊԱՆԵԱՆ

Օ Ս Ի Ի Ռ Ն Ի Ը

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՏԷՏԷԱՆ